

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Супруна Миколи Олексійовича
про дисертацію Коваленко Вікторії Євгенівни
«Позашкільна освіта як фактор розвитку та соціалізації школярів з
інтелектуальними порушеннями»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.03 корекційна педагогіка

З метою здійснення експертизи дисертації Коваленко Вікторії Євгенівни нами було проаналізовано її зміст, анотацію, реферат й основні наукові праці. Узагальнені результати викладено у наступних положеннях.

1. Актуальність теми дослідження. Не викликає жодних сумнівів актуальність рецензованої дисертації, яка полягає насамперед у тому, що в ній вперше у вітчизняній корекційній педагогіці звернено увагу на проблематику впливу позашкільної освіти на ускладнені процеси соціалізації й розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями. Це зумовлено тим, що залучення школярів до позашкільної освіти має потужний корекційний і соціалізуючий потенціал, сприяє набуттю дітьми нового досвіду соціальної взаємодії, формуванню допрофесійних знань, умінь і навичок, поглибленню предметних компетентностей, відіграє важливу роль у розвитку здібностей та організації змістовного дозвілля.

За офіційними статистичними даними, станом на 1 січня 2022 р. у закладах позашкільної освіти системи МОН діяло майже 64 тис. гуртків, які відвідували 9094 дітей з особливими освітніми потребами. Попит на здобуття позашкільної освіти дітьми шкільного віку з інтелектуальними порушеннями та наявність високого корекційного потенціалу цієї ланки освіти для гармонізації процесів їх соціалізації й розвитку зумовлюють актуальність, своєчасність і перспективність дисертаційної роботи В. Є. Коваленко.

Дисертанткою здійснено теоретико-концептуальне обґрунтування та емпіричне дослідження впливу позашкільної освіти на процеси соціалізації та розвитку дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями; розроблено, апробовано та впроваджено структурно-функціональну модель соціалізації та розвитку цих дітей в гуртках позашкільної освіти. Актуальність дослідження

В. Є. Коваленко підкреслюється тим, що дисертацію виконано відповідно до перспективного плану проведення науково-дослідної роботи кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за напрямом «Навчання, виховання, соціальна і трудова адаптація дітей з порушеннями розумового і фізичного розвитку». Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 25.02.2021 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол №3 від 29.06.2021 року).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність

Структура дисертації є методологічно обґрунтованою й логічною. Дисертація, анотація, реферат написані й оформлені згідно з нормативними вимогами. Стиль викладу й аналізу проміжних і кінцевих результатів дослідження, наукових положень і висновків є обґрунтованим на теоретичному і методологічному рівнях. У вступі чітко сформульовані суперечності, що увиразнюють актуальність досліджуваної проблеми, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Методологічно правильно сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, розкрито його концептуальні положення та наукову новизну, схарактеризовано методи дослідницького пошуку та практичне значення одержаних результатів. Відображено інформаційні відомості про апробацію, впровадження результатів дослідження, публікації; конкретизовано особистий внесок у працях, написаних у співавторстві.

Структура дисертаційного дослідження є вмотивованою, чітко простежується логіка викладу теоретичних засад означеної проблеми й експериментального доробку дисертантки. У чотирьох взаємопов'язаних розділах виважено висвітлюється проблема психолого-педагогічного керівництва процесами соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах гурткової роботи позашкільної освіти.

У першому розділі проаналізовано теоретико-методологічні засади соціалізації та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. Нам імпонує, що авторкою було здійснено міждисциплінарний аналіз проблеми соціалізації, що дозволило сформулювати цю дефініцію таким чином: «процес засвоєння індивідом знань, досвіду, норм і цінностей, включення його до системи соціальних зв'язків і відносин, необхідних для становлення і життєдіяльності в даному суспільстві, а також перетворення та вибіркового відтворення цих знань, досвіду, норм і цінностей у процесі життєдіяльності» (с. 50). Психолого-педагогічне керівництво процесами соціалізації та розвитку особистості Коваленко В. Є. розглядає як категорію соціального виховання, тобто цілеспрямовану соціалізацію, яка в умовах розумового дизонтогенезу набуває корекційної спрямованості (с. 39-40).

На основі аналізу наукових праць, авторка приходить до висновку, що соціалізація й розвиток відбуваються впродовж усього життя під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих факторів, це безперервні взаємопов'язані процеси. Розрізняються ці два поняття за результатами: соціалізація передбачає набуття соціально значущих якостей, становлення соціальної сутності особистості, а розвиток – ще й анатомо-фізіологічні зміни в особистості. Встановлено, що впродовж шкільного віку дитина послідовно проходить стадії адаптації, інтеграції та індивідуалізації, які умовно відповідають віковим періодам молодшого, середнього та старшого шкільного віку. Наявність інтелектуальних порушень призводить до виникнення порушень пізнавальної, комунікативної, емоційно-особистісної та вольової сфер особистості, що ускладнюють процеси соціалізації та розвитку, негативно впливають на засвоєння та відтворення дитиною соціального досвіду, призводять до виникнення порушень соціально-нормативної поведінки та соціальної дезадаптації.

У другому розділі схарактеризовано теоретичні та організаційно-педагогічні передумови соціалізації та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями засобами позашкільної освіти. Нам імпонує, що на основі аналізу наукових праць Коваленко В. Є. охарактеризовано процесуальні, змістовно-організаційні,

інституціональні, функціональні, структурні, методичні структурні компоненти позашкільної освіти, описано її функції.

Заслуговують на особливу увагу обґрунтовані авторкою соціалізуючий і корекційний потенціал позашкільної освіти, що забезпечується синергією чинників: по-перше, залученням школярів з до значущої, активної, колективної діяльності, яка відповідає інтересам, по друге, цілеспрямованим педагогічним впливом на змістовні (якість знань: об'єктивність, усвідомленість, конкретність, систематизованість, оперативність, міцність), діяльнісні (здатність установлювати причинно-наслідкові зв'язки, цілеспрямованість і планомірність діяльності, критичність) та особистісні (навчальна мотивація, пізнавальна самостійність) компоненти інтелектуального розвитку.

Важливим науковим результатом дослідження, представленим у 2 розділі роботи, слід вважати описані на основі пілотного експериментального дослідження моделі та форми залучення школярів з інтелектуальними порушеннями до позашкільної освіти.

У третьому розділі на основі проведеного теоретико-експериментального дослідження авторкою вперше визначено та описано соціалізованість як результат соціалізації особистості в умовах розумового дизонтогенезу, схарактеризовано особливості когнітивно-усвідомлювального, мотиваційно-ціннісного, емоційно-регулятивного та діялісно-поведінкового її компонентів. Виокремлено інтелектуально-знанневий та фізичний компоненти розвитку та відповідні критерії, здійснено типологію рівнів соціалізованості та розвитку, складено програму діагностики соціалізованості та розвитку за кожним з компонентів і критеріїв. Варто наголосити, що дисертанткою розроблено та адаптовано ряд діагностичних методик: «Дилеми Кольберга», «Анкета вивчення ціннісних орієнтацій, «Який Я?», «Методика визначення особистісної адаптованості школярів», Опитувальник для вчителів «Самостійність та активність», «Опитувальник визначення схильності до порушень соціально-нормативної поведінки», «Опитувальник для вчителів «оцінка самоконтролю у спілкуванні», опитувальник для батьків «Інтереси та схильності дитини». Розроблено програму педагогічного обстеження навчальних досягнень із

математики, образотворчого мистецтва, природознавства та географії учнів 1 – 10 класів з інтелектуальними порушеннями.

У четвертому розділі здійснено теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка впливу позашкільної освіти на процеси розвитку та соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями, за результатами експериментального дослідження визначено змістовну спрямованість інтересів дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого, середнього та старшого шкільного віку, як чинника визначення напряму навчання дітей. Заслуговує на увагу розроблена структурно-функціональна модель соціалізації та розвитку дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями в гуртках закладів позашкільної освіти за моделлю колективної освітньої інтеграції (художньо-естетичному, туристсько-краєзнавчому та еколого-натуралістичному), яка ґрунтується на синергетичному, особистісно-орієнтованому, діяльнісному, організаційному, корекційному, терапевтичному та компетентнісному методологічних підходах і представлена сукупністю взаємопов'язаних структурних компонентів: цільового, змістовного, організаційно-процесуального та результативно-аналітичного. Актуалізація соціалізуючого та корекційного потенціалу позашкільної освіти досягалась завдяки послідовності та наступності діагностичного, середовищно-моделювального та власне корекційно-виховного етапів педагогічної роботи.

Значущим надбанням для навчання дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями є модифіковані за результатами дослідження навчальні програми художньо-естетичного («Народна творчість»), еколого-натуралістичного («Квітникарство») та туристсько-краєзнавчого («Юні туристи-краєзнавці», «Історичне краєзнавство») напрямів позашкільної освіти початкового та основного рівнів.

Аналіз результатів формувального експерименту довів ефективність використання розробленої моделі, що проявилось в динамічних кількісних і якісних змінах в рівнях розвитку та соціалізованості за фізичним, інтелектуально-знанцевим, когнітивно-усвідомлювальним, мотиваційно-ціннісним, емоційно-регулятивним і

діяльнісно-поведінковим критеріями в експериментальній групі порівняно з контрольною.

3. Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що:

вперше: здійснено цілісне теоретико-методологічне й експериментальне дослідження проблеми психолого-педагогічного керівництва процесами розвитку та соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах позашкільної освіти; описано моделі й форми залучення дітей з інтелектуальними порушеннями до позашкільної освіти в системі освіти України; визначено та описано компоненти, критерії, показники та рівні соціалізованості й розвитку дітей молодшого, середнього і старшого шкільного віку; здійснено системне вивчення особливостей соціалізованості та розвитку дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями; розроблено та обґрунтовано просторово-предметні, психодидактичні та соціальні умови освітнього середовища позашкільної освіти; обґрунтовано структурно-функціональну модель соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями у гуртковій роботі; модифіковано навчальні програми «Народна творчість», «Квітникарство», «Юні туристи-краєзнавці» та «Історичне краєзнавство»);

поглиблено та уточнено положення про особливості соціалізації та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями; змістовну спрямованість інтересів дітей з інтелектуальними порушеннями; сутність соціалізованості дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями; структуру гурткового заняття з урахуванням модально-специфічних закономірностей розвитку дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями; технологію застосування інтерактивних методів навчання з метою підвищення рівнів соціалізованості та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями у гуртковій роботі;

подальшого розвитку набули: особистісно-орієнтований, організаційний, корекційний, діяльнісний, терапевтичний підходи до забезпечення успішності соціалізації та розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями в гуртках закладів позашкільної освіти.

4. Значущість результатів дослідження для науки й практики та можливі шляхи їх використання полягають у тому, що: результати дослідження можуть бути використані під час залучення дітей з інтелектуальними порушеннями за моделлю колективної освітньої інтеграції до гуртків закладів позашкільної освіти; розроблена програма діагностики рівнів соціалізованості та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями шкільного віку може використовуватись вчителями-дефектологами й соціальними педагогами закладів освіти та у соціально-педагогічному супроводі цих дітей; розроблені модифіковані навчальні програми початкового й основного рівнів позашкільної освіти можуть застосовуватися керівниками гуртків туристсько-краєзнавчого, еколого-натуралістичного та художньо-естетичного напрямів позашкільної освіти; розроблена спеціальна освітня програма «Позашкільна освіта школярів з ІП» може застосовуватись для організації та проведення підвищення кваліфікації керівників гуртків закладів позашкільної освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні навчальних курсів у закладах вищої освіти за освітніми програмами «Спеціальна освіта», «Корекційна психопедагогіка», «Спеціальна психологія»; для виконання здобувачами вищої освіти кваліфікаційних робіт та реалізації наукових досліджень.

5. Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях
Основні положення дисертації В. Є. Коваленко достатньо повно висвітлені у 56 публікаціях, з них: 3 статті у періодичних виданнях, включених до наукометричної бази Web of Science Core Collection; 28 статей у вітчизняних періодичних фахових виданнях; 2 навчальних виданнях; 21 теза науково-практичних конференцій різних рівнів; 2 статті в інших наукових виданнях.

Варто наголосити, що результати дослідження В. Є. Коваленко було широко впроваджено як у вітчизняних закладах загальної середньої (спеціальної), позашкільної та вищої освіти, а також у республіці Польща, зокрема в Поморській академії в Слупську.

6. Оцінка змісту й оформлення дисертації та реферату

Дисертація та реферат написані змістовно й оформлені згідно з чинними вимогами. Стиль викладу матеріалу, основних наукових положень, висновків і

рекомендацій доступний для сприйняття. Зміст реферату ідентичний основним положенням дисертації.

7. Зауваження щодо змісту дисертації

У цілому, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, слід зазначити ряд дискусійних положень і зауважень до роботи:

1. Враховуючи, що одним із ключових векторів реформування системи освіти дітей з інтелектуальними порушеннями є впровадження інклюзивного навчання, варто було б ґрунтовніше проаналізувати цю модель залучення дітей до гурткової роботи позашкільної освіти.

2. В експериментальній частині дисертації досить повно описано типову структуру гурткового заняття, втім, на нашу думку, необхідно більш детально описати специфічні особливості структурних елементів гурткових занять еколого-натуралістичного, художньо-естетичного та туристсько-краєзнавчого напрямів позашкільної освіти.

3. Є зауваження щодо оформлення самої роботи у ракурсі презентації одержаних емпіричних результатів. Це стосується, зокрема, третього розділу, який перенасичений кількістю таблиць. Це дещо ускладнює сприйняття матеріалу. Було б доцільно таблиці, що не несуть ключового змістовного наповнення, подати в окремому додатку, завдяки чому текст би був розвантажений та легше сприймався.

8. Загальний висновок

Зазначені зауваження та побажання суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку наукового дослідження. Вважаємо, що дисертація на тему «Позашкільна освіта як фактор розвитку та соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями» є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням на правах рукопису, яке виконане здобувачкою з використанням доцільних методів наукового пошуку. Робота характеризується єдністю змісту, містить нові науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати досліджень, що мають наукову новизну, теоретичну та практичну значущість, свідчать про особистий внесок здобувачки в педагогічну науку і практику. Зміст

дисертації відповідає спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка та Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197. Зважаючи на актуальність, зміст, обсяг і якість оформлення, повноту викладу, новизну та практичне значення отриманих результатів вважаємо, що дослідження відповідає вимогам до докторських дисертацій, а його авторка, Коваленко Вікторія Євгенівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
 професор кафедри спеціальної освіти
 Миколаївського національного університету
 імені В. О. Сухомлинського

Супрун

Микола СУПРУН

